

XIX a. muzikinio šaltinio pėdsakais: *Vilniaus seminarijos knygos* istorija, kontekstas ir turinys

Laima Budzinauskienė, Agnė Janušaitė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: laimab72@gmail.com

Straipsnyje siekiama bent fragmentiškai atskleisti XIX a. I pusės Vilniaus diecezinės seminarijos ir greta veikusios Šv. Jurgio bažnyčios muzikinį gyvenimą. Pagrindinis publikacijos objektas yra Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos fonduose saugomi rankraščiai – du identiški muzikos kūrinių partijų rinkiniai (*Basso vocale* ir *Canto secundo*), publikacijoje vadinami *Vilniaus seminarijos knyga*. Nors šaltinis nepateikia ir negali pateikti išsamaus seminarijos muzikinio gyvenimo vaizdo, jis vertingomis detalėmis papildo Vilniaus bažnyčių ir seminarijų istoriją. Rasti rankraščiai – visų pirma Vilniaus diecezinės seminarijos ir Šv. Jurgio bažnyčios kapelos veiklos atspindys, fiksuojantis repertuarą sudariusius kūrinius ir apeigų metu skambėjusią muziką. Antra vertus, *Vilniaus seminarijos knyga* – itin retas reiškinys bažnytinių kapelų repertuaro kontekste: tarp XIX a. I pusės bažnytinės muzikos rankraščių pavyzdžių nebuvo sutinkami tokios didelės apimties kūrinių partijų rinkiniai; aptariamasis šaltinis neabejotinai išsiskiria ir daugiakalbystės aspektu. Šiame straipsnyje bandoma išskirti, kokie kūriniai vyravo *Vilniaus seminarijos knygoje*, kurie buvo dažniausiai atliekami, kas lėmė jų populiarumą, apžvelgiamos čia randamos kompozitorių Józefo Elsnerio ir Karolio Kurpińskiego kompozicijos.

RAKTAŽODŽIAI: XIX amžius, Vilnius, seminarija, Šv. Jurgio bažnyčia, Vilniaus seminarijos knyga, Józefas Elsneris, Karolis Kurpiński

Visų religijų ir kultūrų lokalumo kontekstas tyrinėtojams kelia nemažai keblumų. Iš Lietuvos kilęs religijotyrininkas, filosofas Mordechajus Kaplanas (1881–1983), tyrinėdamas judaizmą, rašė, kas tinka krikščionybės ir religinio meno sklaidos problematikai XIX a. Vilniaus mieste: „tai kai kas daug išsamesnio, nei vien religija. Į šią sąvoką įeina ryšiai tarp istorijos, literatūros, kalbos, socialinės struktūros, elgesio standartų, visuomeninių ir dvasinių idealų, estetinių vertybių...“¹ Kiekviena bažnytinė bendruomenė ugdė savitą skambesį, savaip formavo mėgiamus ir apeigų repertuarą sudariusius kūrinius. Neabejotinai didžiausią įtaką žmonių muzikiniam skoniui darė aplinka, kurioje jie gyveno – šiuo atveju įvairių kultūrų ir daugiakalbis Vilnius.

Pačiame Vilniaus centre stūksanti Šv. Jurgio bažnyčia mažai kam žinoma. Esamu metu tai buvusi bažnyčia: jau kone 70 metų (nuo 1945) tai ne Dievo, bet knygų namai, knygų bei rankraščių saugykla². Greta esantys pastatai buvo skirti pirmajam

1 Summit 2000: 20.

2 Knygų rūmuose galima rasti rankraščių ir spaudinių lietuvių, lenkų, rusų, prancūzų, jidiš, hebrajų ir kt. kalbomis. Knygos į Šv. Jurgio bažnyčią atkeliavo po Antrojo pasaulinio karo. Knygų rūmų direktoriumi paskirtas Antanas Ulpis vadovavo jiems daugiau nei 30 metų, atliko didžiulį darbą sudėtingomis pokario sąlygomis organizuodamas tūkstančių retų knygų bei rankraščių gelbėjimą iš naikinamų, be priežiūros likusių bibliotekų, dvarų, muziejų, išblaškytų religinių bendruomenių, žydų geto. Knygų rūmams atiteko ir Vilniaus seminarijos skaityklos-bibliotekos salė su beveik 60 tūkst. egz. knygų. 1992 m. Knygų rūmai perduoti Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos (toliau – *LNMMB*) žinion ir pavadinti Bibliografijos ir knygotyros centru.

Lietuvoje senosios regulos karmelitų vienuolynui, įkurtam 1506 m. Pirmoji vienuolyno bažnyčia – buvusi Švč. Mergelės Marijos Snieginės vardo gotikinė šventovė. Vienuolyno steigėjas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris, Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila (1470–1521) šią bažnyčią statydino kaip padėką Viešpačiui už tais pačiais metais pasiektą pergalę mūšyje prieš totorius. Mūšis vyko „<...> per Švč. Mergelės Marijos Snieginės šventę (rugpjūčio 5–6 d.), todėl bažnyčiai ir buvo parinktas dvigubas – Šv. Jurgio (valstybės ir riterių globėjo) bei Švč. Mergelės Marijos Snieginės <...> titulas“³. 1749 m. gaisras bažnyčios ir vienuolyno kompleksą sunaikino beveik iki pat pamatų, tačiau 1750–1755 m. Naugarduko vaivados Jurgio Radvilos (1721–1754) iniciatyva buvo iš naujo, vėlyvojo baroko stiliumi, pastatyti vienuolyno pastatai ir Šv. Jurgio bažnyčia.

Po Tridento susirinkimo visose vyskupijoje buvo siekiama įsteigti bent po vieną seminariją. Vilniuje pirmieji dvasininkus pradėjo rengti jėzuitai (1569); neužilgo buvo įsteigta Vilniaus popiežiaus kunigų seminarija, veikusi iki 1798 m. XIX a. I pusėje savo veikla garsėjo misionierių vienuolyne veikusi Vilniaus vyskupijos kunigų seminarija (1773–1844), kurioje mokėsi vienuoliai ir pasauliečiai dvasiškai⁴. Uždarius Vilniaus universitetą, 1832 m. buvo įkurta Vilniaus dvasinė katalikų akademija; neilgai, 1803–1833 m., Vilniuje veikė Vyriausioji kunigų seminarija. Nuo senosios regulos karmelitų vienuolyno įkūrimo Vilniuje praėjo beveik 300 metų, kai 1797 m. Šv. Jurgio bažnyčia su vienuolyno pastatais buvo perleista Vilniaus dieceziniai kunigų seminarijai (1582–1945)⁵. Pastarajai tai nebuvo pirmieji namai: XVI a. pab. Vilniaus diecezinė seminarija buvo įsikūrusi šalia vyskupų rūmų, o nuo 1774 m. – Šv. Ignato gatvėje buvusioje jėzuitų naujokynė⁶. Seminarijai persikėlus į senųjų karmelitų vienuolyno patalpas, Šv. Jurgio bažnyčios pastato laukė daug pasikeitimų: panaikintas vienuolių choras, nugriautas puošnus didysis altorius ir pastatytas naujas, prie pagrindinio fasado pristatytas neobarokinis prieangis; ūkiniai vienuolyno pastatai, supantys sudėtingos daugiakampės formos kiemą, rekonstruoti į gyvenamuosius namus. Šaltiniai liudija, kad karmelitų vienuolynas, kurio patalpose nuo XVIII a. vid. veikė studijų namai, turėjo turtingą archyvą ir gausią biblioteką, sukaupusią „<...> per 2000 tomų“⁷. Atiduodant patalpas seminarijai, didžioji bibliotekos dalis liko senose patalpose, o visi jai priklausę leidiniai bei rankraščiai atiteko seminarijai (tai dabar liudija seminarijos spaudas). 1837 m. caras Nikolajus I uždraudė valstiečių vaikams mokytis karmelitų globojamose

3 Meldytė; Janonienė 1999.

4 Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijoje 1773–1775 m. mokėsi ir matematiką dėstė Laurynas Stuoka-Gucevičius (1753–1798).

5 Vienuoliai karmelitai persikėlė prie Visų Šventųjų bažnyčios.

6 Plačiau: Vilniaus Šv. Juozapo kunigų seminarija. Senosios Vilniaus diecezinės kunigų seminarijos istorija. <http://www.seminarija.lt/index.php?id=15> [žiūrėta 2013 11 01].

7 Ten pat.

dvasinėse seminarijose. Laikui bėgant Vilniaus seminarija tapo panaši į pasaulietinę ugdymo įstaigą⁸.

Faktinės medžiagos apie Vilniaus diecezinės seminarijos ir Šv. Jurgio bažnyčios muzikus bei vokalinę-instrumentinę kapelą kol kas rasta labai mažai⁹. Žinoma, kad seminaristams buvo dėstoma muzikos disciplina (dar kartais vadinama giedojimu ir bažnytinėmis apeigomis), tačiau ne visada šis faktas tvarkingai fiksuojamas dėstytojų tarnybinės veiklos formuluose¹⁰. XIX a. I pusėje seminarijoje ir Šv. Jurgio bažnyčioje muzikavo grigališkojo choralo giedotojų grupė ir vokalinė-instrumentinė kapela. Pastarąsias prielaidas patvirtina ne tik pavieniai dokumentai ir išlikusios natos, bet ir atlikėjų įrašai partijų perrašose. Apie Šv. Jurgio bažnyčioje apeigų metu atliekamą repertuarą žinių turime daugiau, nes galime remtis išlikusiais rankraščiais – kompozicijų rinkiniais. Iš jų ryškiausi du: dar išsamių studijų laukiantis Kancionalas (*Cantionalis trium vocum...* Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Muzikos skyrius (toliau – LNMMB MS), 05/23658), perrašytas 1791 m., ir šios publikacijos objektas – *Vilniaus seminarijos knyga* (LNMMB MS, 05/23610, 05/23681)).

Vilniaus seminarijos knygos perrašos (*Basso vocale* ir *Canto secundo*) rastos Šv. Jurgio bažnyčioje, Knygų rūmuose. Nėra aišku, kokiomis sąlygomis XIX a. II pusėje – XX a. pr. buvo saugomi šie muzikiniai rankraščiai, kieno ir kiek naudoti, tačiau išliko jie matyt todėl, kad niekur neklajojo ir visą laiką buvo ten, kur kažkada perrašyti. 2010 m. abi *Vilniaus seminarijos knygos* perrašos restauruotos LNMMB dokumentų konservavimo ir restauravimo centre: nuvalytos dulkės, bėgant laikui susidariusios apnašos, pelėsis¹¹.

Vilniaus seminarijos knyga – įvairių žanrų, bažnytinėms apeigoms skirtų kompozicijų partijų rinkinys (309 puslapiai)¹². Rankraštis įrištas, formatas – 22 × 35 cm.; viršeliai – storo kartono, pilkai rudos spalvos. Knygos kampai, kaip ir rankraščio nugarėlė, aptraukti oda. Viršelyje, žalios spalvos širdies formos įklijoje, juodu rašalu užrašyta partija – *Basso vocale* (antroje perrašoje – *Canto secundo*). Nugarėlėje įspaudu pažymėtas

8 Kaip privalomas dalykas lietuvių kalba diecezinėje kunigų seminarijoje pradėta dėstyti tik 1907 m. Pirmojo pasaulinio karo metais lietuvių kalba seminarijoje buvo uždrausta, o jos dėstymą 1919 m. atgaivino vyskupas Jurgis Marulaitis (1871–1927). Vėliau seminarija tapo lenkiška mokykla; 1942 m. tokią ją vokiečiai ir uždarė.

9 Ieškant informacijos apie Vilniaus diecezinės seminarijos ir Šv. Jurgio bažnyčios muzikus, buvo peržiūrėti šie fondai: LNMMB Muzikos skyriaus muzikiniai rankraščiai ir LNMMB Rankraščių skyriaus f. 190; Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriaus (toliau – LMAVB RS) Vilniaus kunigų seminarijos fondas f. 342, Vilniaus arkivyskupijos kurijos fondas f. 318 ir Vilniaus kapitulos fondas f. 43; Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus (toliau – VUB RS) Vilniaus kunigų seminarijos fondas f. 210.

10 Apie Vilniaus diecezinėje seminarijoje dėstytus dalykus daugiausia informacijos pateikia išlikę dėstytojų bei tarnautojų tarnybinės veiklos dokumentai. Štai 1871 m. sudarytame dėstytojų sąraše ilgamečiu muzikos ir bažnytinės apeigų mokytoju minimas Aleksandras Waszkewiczius (LMAVB RS. F. 342-13695), tikėtina, dirbęs ir aptariamuoju laikotarpiu.

11 Abi *Vilniaus seminarijos knygos* kūrinių partijų perrašas restauravo K. Lukoševičienė.

12 Kol kas rastos dvi *Vilniaus seminarijos knygos* muzikos kūrinių partijų (*Basso vocale* ir *Canto secundo*) perrašos. Aptariant rankraščius, publikacijoje kalbama kaip apie vieną knygą.

užrašas *Seminaryi ynterni* ir 1828 m. Pirmajame ir paskutiniajame rankraščio lapuose matomi vienodi vandenženkliai, kuriuose vaizduojamas Neptūnas, rankoje laikantis tridantį, ir būtybė, panaši į žirgą, dviem priekinėmis kojomis iškėlusį kardą; matomi ir skaičiai – pirmajame lape – 18, antrajame – 28, fiksuojantys popieriaus pagaminimo datą – 1828 m. Atkreiptinas dėmesys, kad ne visi knygos puslapiai atitinka turinio numeraciją, o kai kurių (138–141, 186, 202, 251–254) net nėra. Kadangi nesimato plėšimo pėdsakų, galima prielaida, jog lapai iškrito ir restauruojant buvo praleisti.

Akivaizdu, kad aptariamąsios dvi partijų perrašos yra ne vieno perrašintojo darbas: knygoje raštas kinta net penkis kartus. Vieno žmogaus ranka (galima prielaida, kad Martino Zebrowskio) perrašyta didžioji knygos dalis – 238 p.; vėliau atsiranda dar dvi natas perrašiusiųjų rašysenos; tekstai tituliname lape ir knygos pabaigoje parašyti dar kitų dviejų žmonių.

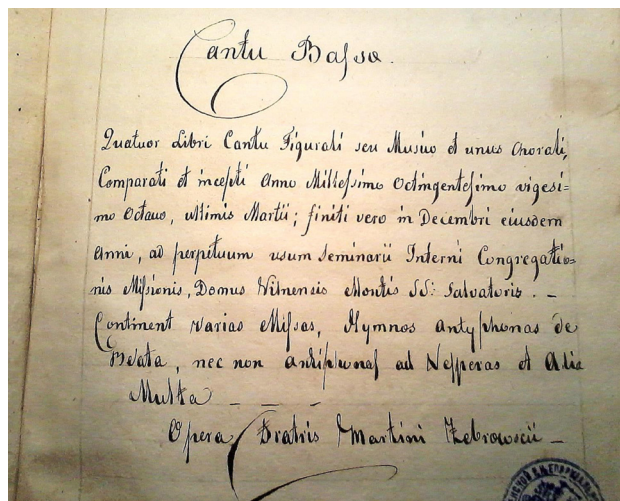
Vilniaus seminarijos knygos tituliname lape įrašytas įvadinis tekstas (lotynų k.) atskleidžia, kad muzikos kūrinių partijų perrašų buvo mažiausiai keturios¹³ (1 pav.):

Keturios daugiabalsės ir vienbalsės muzikos giedojimo knygos, pradėtos rašyti 1828 metų kovo mėnesį ir tų pačių metų gruodžio mėnesį visam laikui perduotos naudoti Vilniaus seminarijos vidaus bendruomenei. Tai įvairios mišios, himnai, palaiminimo antifonos, vakaro antifonos, mišparai ir daug kitų kūrinių. Martino Zebrowskio darbas.

Nei įvadiname tekste, nei pačiose perrašose nėra užuominų apie akompanimentą. Vis dėlto prisimenant XIX a. I pusėje Vilniaus bažnyčiose vyravusią vokalinę-instrumentinę muziką ir atsižvelgiant į *Vilniaus seminarijos knygoje* esančių kompozicijų

specifiką galima prielaida, kad dauguma čia esančių kūrinių turėjo instrumentinės kapelos ar bent vargonų pritarimą. Prielaida būtų patvirtinta tik radus likusias *Vilniaus seminarijos knygos* partijų perrašas.

Vilniaus seminarijos knyga buvo dažnai naudojama: rankraštyje gausu pataisytų natų, atlikėjų pastabų paraštėse (štai greta vienos giesmės yra užrašas, nurodantis, kada ji turi būti atliekama – *Sabatto in Msza* (Šeštadienį per mišias). Rankraštinės knygos turinys

1 pav. Titulinis lapas, *Vilniaus seminarijos knyga* (Quattuor Libri Cantu figurali... LNMMB MS, 05/23610)

¹³ Logiška išvada būtų tokia, kad rastas *Basso vocale* ir *Canto secundo* partijų perrašas turėtų pildyti *Canto primo* ir *Tenore*.

pateiktas rinkinio pabaigoje. Kūriniai čia surašyti be žanrinės ar abėcėlinės tvarkos: visos kompozicijos pateikiamos taip, kaip išdėstytos pačiame rankraštyje. Kūrinių pavadinimai turinyje surašyti lotynų ir lenkų kalbomis (priklausomai nuo to, kokia kalba parašyti kompozicijų tekstai).

Autorystės aspektu aptariamasis šaltinis yra XIX a. I pusės Vilniaus bažnytinio muzikavimo tradicijų atspindys: didžioji dauguma kompozicijų – anoniminės. Knygoje sutinkamos tik penkios kompozitorių (?) pavardės ir vienas vardas (žr.: Priedas Nr. 1). Pirmasis – Martinas Zebrowskis, minimas jau titulinio lapo įvardiniame tekste. Galima prielaida, kad Zebrowskis *Vilniaus seminarijos knygą* ne tik perrašė, bet ir sudarė. Taip pat tikėtina, kad Zebrowskis buvo Šv. Jurgio bažnyčios kapelos vadovas: šaltiniai liudija, kad kitų Vilniaus bažnyčių vokalinių-instrumentinių kapelų vadovai taip pat perrašinėjo kūrinių partijas ar pritaikydavo natas esamos sudėties atlikėjams, tad galima tai įvardinti savotiška kapelų vadovų pareigybe. Zebrowskio pavardė rankraštyje taip pat randama greta Himno Nr. 8 ir Mišių C-dur Nr. 3 (lenkų k.) (2 pav.). Kiti trys *Vilniaus seminarijos knygoje* minimi asmenys yra kompozitoriai (?) Francisco Selesio, Mišparų (Vakarinių liturginių valandų) F-dur autorius, Zygmuntas (pavardė nežinoma) ir Rulewicz (vardas nežinomas). Deja, informacijos apie juos rasti nepavyko. Likusios dvi pavardės yra lenkų muzikos romantizmo atstovų, turėjusių įtakos muzikinio švietimo bei kūrybos sklaidai tuometėje Lenkijoje ir Lietuvoje: tai Józefas Elsneris (1769–1854) ir Karolis Kurpińskis (1785–1857). Ar *Vilniaus*

Missa Polna p. Mon. Mar. Zebrowski. F. C. 3. 1857.
Adagio - *F# 3/4*

Kier się miś Bo ie po zay miś sprawę
Boś ty me Bo'żuo a ta i o bro na
Proszę twem swiętym bóg tw maich chwała

2 pav. M. Zebrowski. Mišios C-dur Nr. 3 (lenkų k.). Kyrie dalis (basso vocale, fragmentas) (Quattuor Libri Cantu figurati... LNMMB MS, 05/23610)

seminarijos knygoje jų pavardėmis pasirašyti kūriniai tikrai priklauso šių kompozitorių kūrybiniam palikimui – tolimesnio tyrimo objektas.

Archyviniai dokumentai liudija, kad Elsnerio ir Kurpińskiego kūryba buvo puikiai žinoma Lietuvos bažnytinėms kapeloms (žr. Priedas Nr. 2). Be to, XIX a. Lietuvoje ir Vilniuje vis augant katalikų bažnyčios suvaržymams, dvaruose pabrėžtinai buvo puoselėjama sakralinė muzika, perkamos bažnytinių vokalinių-instrumentinių, vargonams skirtų kūrinių natos; Elsnerio ir Kurpińskiego kūriniai buvo populiarūs ir čia: Józefo Zawadzkiego knygyne Vilniuje natų pardavimo sąrašuose randame Kurpińskiego „Elegiją T. Kościuszko mirčiai“, Elsnerio Mišias, giesmes, Aleksandrui I skirtas Requiem (šios natos pirktos 1827 m. Vilniaus vargonininkų mokyklai)¹⁴. Jau XIX a. II pusėje Mykolas Oginskis (1849–1902), rūpindamasis Plungės ir Rietavo bažnyčių repertuaru, tarp daugelio pirktų kūrinių buvo išsirinkęs ir Kurpińskiego mišias¹⁵.

Elsnerio kūrybos palikimą pagal žanrą galima skirstyti į tris laikotarpius: anks-tyvąjį – instrumentinės muzikos – iki 1799 m.; vidurinįjį – sceninės kūrybos – iki 1823 m. ir vėlyvąjį – bažnytinės muzikos – iki 1849 m.¹⁶ Visoje kompozitoriaus kūryboje aptinkame savaip įprasmintų lenkų folkloro elementų: „lenkų dainų ir šokių motyvai naudojami operose, dainose, instrumentinėje muzikoje, o bažnytiniuose kūriniuose – lenkiškos religinės giesmės, kompozicijose pritaikytos romantiniais principais“¹⁷. Elsnerio bažnytinę kūrybą sudaro 24 mišios lotynų kalba, 9 mišios lenkų kalba, 4 oratorijos, gradualai ir himnai¹⁸. Aptariamuoju laikotarpiu kompozitoriaus mišios dažnai skambėjo Vilniaus katedroje¹⁹, kitose miesto bažnyčiose; 1839 m., sutelkus kelių kapelių muzikus, Vilniuje buvo atlikta Elsnerio oratorija „Jėzaus Kristaus kančios arba Evangelijos triumfas“.

Vilniaus seminarijos knygoje Elsnerio pavardė sutinkama prie Mišių G-dur Nr. 6 (lenkų k.). Elsnerio kūrybos sąrašė Mišių G-dur, parašytų iki 1828 m., randame tik dvi: tai Mišios G-dur op. 13 (3 balsų vyrų chorui ir vargonams, 1820) ir Mišios G-dur op. 34 (4 balsų chorui ir orkestrui, 1825)²⁰. Atsižvelgiant į atlikėjų sudėtį tikėtina, kad pastaroji kompozicija ir yra aptariamajame rankraštyje randamos Elsnerio Mišios, nors taip teigti turint tik *Basso vocale* ir *Cantus secundo* partijas labai sudėtinga. *Vilniaus seminarijos knygoje* esančios Mišios G-dur – *ordinarium missae*; jų forma – posminė, visų dalių metras – $\frac{3}{4}$. Rankraštyje nėra dinamiką žyminčių ženklų, ritmas statiškas, pasikartojančių formulių. Lyginant su rankraštyje esančiomis anoniminėmis mišiomis lotynų kalba, pastarosios – lakoniškos, nesudėtingos, gal todėl tokios mėgiamos bei dažnai atliekamos (tai liudija atlikėjų pastabos rankraštyje). Dar vienas identiškų

14 Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – *LVI A*). B. 80. Plačiau: Kiauleikytė 2011: 199.

15 *LVI A*. B. 80.

16 Kosińska; Elsner.

17 Nowak-Romanowicz; Morawski.

18 Ten pat.

19 Vilniaus katedros Muzikos komiteto posėdžių protokolų knyga. *LM AVB RS*. F. 43-19679.

20 Kosińska; Elsner.

Elsnerio Mišių G-dur partijų rinkinys, 1837 m. perrašytas Užbalių dominikonų bažnyčios ir vienuolyno kapeloje, dabar saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje (toliau – *VUB RS*) (žr. Priedas Nr. 2).

Kurpińskis, vienas ryškiausių XIX a. lenkų operos kūrėjų iki Stanisłowo Moniuszkos (1819–1872), beveik visą gyvenimą kūrė kompozicijas teatrui ir saloniniam muzikavimui: ypač buvo vertinami jo polonezai fortepijonui, orkestrui, chorinė muzika, dainos XVIII–XIX a. lenkų poetų tekstais ir kt. XIX a. Vilniaus teatro repertuare Kurpińskio (kiek kukliau – Elsnerio) sceniniai kūriniai buvo statomi ir sulaukdavo puikių atsiliepimų. Kurpińskio liturginiai kūriniai – dvejios mišios – C-dur (1835) ir e-moll (sukūrimo data nežinoma), *Te Deum Laudamus*, himnai, giesmės ir kt.²¹ – nebuvo populiarioji kompozitoriaus kūrybos dalis. *Vilniaus seminarijos knygoje* kompozitoriaus vardas ir pavardė įrašyti prie Mišių D-dur (lenkų k.). Iš pirmo žvilgsnio *ordinarium missae* ciklas labai artimas Elsnerio Mišioms G-dur, tačiau, paanalizavus kompoziciją, išryškėja ir kiti bruožai: pagal formą laisviau traktuojama *Sanctus* dalis, išraiškingesnė ir techniškai sudėtingesnė *basso vocale* partija. Ar aptariamiosios Mišios D-dur tikrai yra mums žinomo kompozitoriaus Karolio Kurpińskio (1785–1857) kompozicija, ar jo bendrapavardžio kūrybos pavyzdys, – dar reikia papildomų tyrimų.

Vilniaus seminarijos knygos įvardiniame tekste minimi kai kurie rankraštį sudarantys kūriniai: „įvairios mišios, himnai, palaiminimo antifonos, vakaro antifonos, vakarinės ir daug kitų kūrinių“. Knygoje tikrai gausu stambesnių ir smulkesnių formų, sudėtingų ir labai kuklių kompozicijų, tarp kurių išskirtini stambiausi ir cikliniai kūriniai – mišios, requiem, vakarinės liturginės valandos ir himnai. Visuose juose galime įžvelgti tam tikrus dėsningumus: pavyzdžiui, visi dešimt rinkinyje esančių mišparų parašyti viena tonacija – F-dur; išskirtinai atrodo himnai: beveik visi jie yra skirti vargšų ir labdarinių organizacijų globėjo šv. Vincento Pauliečio (rankraštyje užrašoma *S. Vincento a Paulo* arba *S. VaP*) šlovinimui.

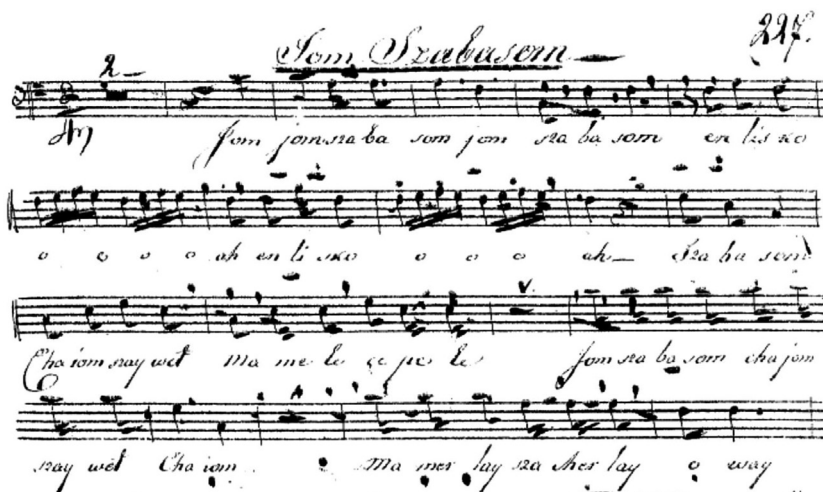
XIX a. I pusės Vilniaus bažnytinių kapelų repertuaro kontekste *Vilniaus seminarijos knygos* išskirtiniai bruožai yra du: didelė apimtis ir keturios rankraštyje naudojamos kalbos – lotynų, lenkų, rusų ir jidiš (didžiausią kūrinių grupę čia sudaro kompozicijos lotynų k., keletas kūrinių parašyta lenkų ir po vieną – rusų ir jidiš k.). Neabejotinai vyraujantis žanras knygoje – mišios: rinkinyje jų randame net 23 (16 mišių lotynų k., 6 – lenkų k. ir 1 – rusų k.). Mišios skiriasi muzikinės medžiagos išplėtojimu ir apimtimi: mišios lotynų kalba sudėtinių formų, sudėtingos faktūros; pastarosios išsiskiria ir anonimiškumu – nė vienas šių mišių autorius nėra žinomas. Mišios lenkų kalba, kaip ir lotynų kalba, priskirtinos *ordinarium missae* grupei, tačiau yra nesudėtingos, lakoniškos. Kaip žinome, mišios lenkų kalba XIX a. I pusėje vyravo Vilniaus bažnytinių kapelų repertuare ir buvo dažniau atliekamos nei lotynų kalba. Tuo įsitikiname ir tyrinėdami *Vilniaus seminarijos knygos* rankraštį: nors mišių lenkų kalba čia tik šešios, būtent jų

21 Kosińska; Kurpiński.

natose randame įrašytų atlikėjų pastabų. Svarbu dar ir tai, kad kelių mišių lenkų kalba autoriai yra žinomi: Zebrowskis, Kurpińskis ir Elsneris (?).

Requiem žanro pavyzdžių tarp XIX a. Vilniaus bažnytinių kapelų muzikinių rankraščių ir išlikusių kūrinių sąrašų turime labai mažai. Paradoksalu, tačiau *Vilniaus seminarijos knygoje* requiem randami net penki. Trys iš jų sutampa su 1791 m. perrašytame ir Vilniaus seminarijai priklausiusiame Kancionale²² esančiais requiem. Visi aptariamieji šio žanro kūriniai *Vilniaus seminarijos knygoje* – anoniminiai.

Vienas įdomiausių *Vilniaus seminarijos knygos* fragmentų – kompozicija *Tom Szabasom* (3 pav.). Tai nedidelės apimties (vieno puslapio) kūrinys, užrašytas lotyniškais rašmenimis „iš klausos“, tad jidiš tekstas sunkiai šifruojamas. Aptariant pastarąją kompoziciją būtina atsakyti į klausimą, kaip šis kūrinys atsirado seminarijos knygoje: ar tai nežinomo autoriaus „žaidimas“ su jidiš tekstu, ar žydų liturgijos pavyzdys, patekęs į seminarijos knygą? Bandant rasti atsakymą verta prisiminti, kokie muzikiniai komponentai vyravo XIX a. sinagogos apeigose: 1) kantiliacija (tradicinis Penkiaknygės bei kitų Biblijos knygų rečitatyvinis skaitymas, pagražintas įvairiomis melodinėmis figūromis); 2) *nusah* (hebrajų kalboje šis terminas nurodo melodijų sistemą, naudojamą sinagogos liturgijoje); 3) himnas ir 4) *nigun* (kelių frazių ar žodžių muzikinė seka hebrajų ar jidiš kalbomis, kuri yra daug kartų kartojama siekiant puikiai suprasti atliekamo teksto esmę)²³. Be to, judaizme buvo kilęs dar vienas tautinis-religinis judėjimas – hasidizmas, XVIII a. pab. pasiekęs Vilnių ir lėmęs nemažus pokyčius religinėje apeigų muzikoje. Aptariama kompozicija *Tom Szabasom* struktūra ir naudojama kalba artimiausia būtų *nigun*: nepaisant emocinio aspekto, šio žanro kompozicijos buvo *a capella*, formos pagrindą sudaro kartotinės muzikinės frazės, dažniausiai atliekamos be

3 pav. Kompozicija *Tom Szabasom* (basso vocale, fragmentas) (Quattuor Libri Cantu figurali... LNMMB MS, 05/23610)

22 Cantionalis trium vocum... LNMMB MS, 05/23658.

23 Cypess.

4 pav. Mišios C-dur (rusų k.). *Kyrie dalis* (basso vocale, fragmentas) (Quattuor Libri Cantu figurali... LNMMB MS, 05/23610)

konkrečių žodžių – vietoje jų naudojami nieko nereiškiantys skiemenys. Tačiau ar kompozicija *Tom Szabasom* tikrai *nigun*, ar aptariamojo laikotarpio Vilniuje populiarios dainelės atitikmuo, – sunku pasakyti.

Dar vienas unikalus *Vilniaus seminarijos knygoje* esantis kūrinys – mišios rusų kalba (4 pav.), muzikine prasme labai artimos rankraštyje esančioms lenkų kalba. Kaip ir hebrajų kalba „iš klausos“ parašyta kompozicija *Tom Szabasom*, šiose mišiose tekstas užrašytas lotyniškais rašmenimis. Pastarosios mišios *Vilniaus seminarijos knygoje* taip pat negalėjo atsirasti be priežasties. Tampa akivaizdu, kad kelių skirtingų kalbų naudojimas buvo praktikuojamas ne tik kasdieniame XIX a. I pusės Vilniaus gyvenime, ką liudija miesto istorija, tačiau persikėlęs ir į bažnytinę aplinką. Taigi, kompozicijos *Tom Szabasom* ir mišių rusų kalba atsiradimą *Vilniaus seminarijos knygoje* galėjo lemti tiek socialiniai, tiek praktiniai muzikos atlikimo veiksniai.

Vilniaus seminarijos knygos pabaigoje – pasakojimas (lenkų k.) apie tuometį Vilniaus potvynį, pridariusį didelės žalos miestui²⁴:

Nepaprastos 1828 metų liūtys, siaubingos audros birželio ir liepos mėnesiais lėmė tokį didelį Vilijos ir Vilnelės potvynį, kokio neatsimena patys seniausieji. Botanikos sodas, bulvarai palei Pilies kalną ir Arsenalą buvo taip giliai užlieti, kad į Vilnių iš Antakalnio ir iš Vilniaus į Antakalnį valtimis plaukdavo, pradedant nuo vikariato²⁵ iki pat Zaikovskio rūmų²⁶. Ažuolai su šaknimis išrauti, pastatai – vieni su visu stogu, kiti sugriauti – plaukė Nerimi. Medienos sandėliai, esantys aukštai pakrantėse,

24 Iš lenkų kalbos vertė I. Katilienė.

25 Vilniaus Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo vienuolynas.

26 Sluškų rūmai.

nuplauti. Per kelias dienas neliko jokio susisiekimo su kitu Neries krantu. Didžiai gerbiamas Adrzejus Kłagiewiczus, Vilniaus vyskupijos administratorius, nusipelnęs Vilniaus universiteto profesorius, išleido kreipimąsi į visą dieceziją, ragindamas tikinčiuosius melstis užtarimo ir pasninkauti, kad Viešpats Dievas atitolintų tokią rūšią bausmę, kuri grėšė paskutine nelaime. Mat javai ir šienas arba nuplukdyti, arba supuvę, viskas žadėjo nepaprastą brangymetį, dar ir karas su turkais reikalavo didelių išlaidų ir keliskart daugiau rekrūtų. Tai vyko valdant šviesiausiam Nikolajui I, visos Rusijos imperatoriui. Šviesiausioji imperatoriaus motina Marija Fiodorovna tų pačių metų pabaigoje su šiuo pasauliu atsiveikino. Visų apgailėta dėl didelės labdarybės ir ypatingo rūpinimosi vargšais.

Tekste minimas Andrius Benediktas Klungevičius (1767–1841) – Vilniaus vyskupas, katedros kapitulos kanauninkas, universiteto teologijos profesorius²⁷. Nuo 1808 m. jis buvo Vilniaus kunigų seminarijos kapelionas, regentas, aktyviai kovojęs prieš Vilniaus seminarijų rusinimą. Klungevičiaus veikla dar labiau suaktyvėjo 1828 m., kai buvo paskirtas Vilniaus vyskupijos valdytoju: rūpinosi kunigų drausme, rengė dekanatų konferencijas, mokė tinkamai tvarkyti parapijų knygas, išleido pamokslų sakymo, elgesio su žmonėmis patarimus. Klungevičius turėjo savitos įtakos ir Vilniaus bažnyčiose muzikavusiems kolektyvams, jų veiklai ir repertuarui: išleido bažnytinio giedojimo pamokymus, pamokslų rinkinį („Trumpas pamokslas apei pašanavoima ciesoriaus visos Rossios“, 1832), knygų lenkų ir lietuvių kalbomis (pvz., „Litanios su maldomis apė š. Petru apaštalu pagal evangelios ir darbu apaštalu“, 1842), o 1832 m. į lietuvių kalbą išvertė katekizmą. Šie leidiniai neabejotinai buvo naudojami XIX a. I pusės Vilniaus bažnyčiose.

IŠVADOS

- *Vilniaus seminarijos knyga* – vienas iš nedaugelio išlikusių Vilniaus diecezinės seminarijos ir Šv. Jurgio bažnyčios muzikinių šaltinių. Kadangi faktinės medžiagos apie seminarijos muzikus kol kas rasta labai mažai, 1828 m. perrašyti natų rinkiniai yra labai svarbūs šaltiniai, nusakantys Vilniaus bažnyčių muzikinį gyvenimą.

- Publikacijoje istoriniu aspektu atskleisti *Vilniaus seminarijos knygos* bruožai, apibrėžta rankraščio reikšmė tyrinėjant XIX a. I pusės Vilniaus bažnytinę muziką. Rankraštyje randami atlikėjų įrašai, natų taisymai ir pastabos parašėse leidžia daryti išvadą, kad knyga buvo ne tik perrašyta, bet ir naudojama apeigų metu.

- Atsižvelgiant į *Vilniaus seminarijos knygą* sudarančių kūrinių specifiką galima prielaida, kad partijų perrašų turėjo būti daugiau, nei minima įvadiniam tekste. Tikėtina, kad kompozicijos buvo atliekamos pritariant instrumentinei kapelai ar vargonams, o Vilniaus diecezinėje seminarijoje ir Šv. Jurgio bažnyčioje muzikavo vokalinė-instrumentinė kapela.

27 Plačiau: Mokslas senajame Vilniaus universitete. <http://www.mokslasvu.mb.vu.lt/LT.php?content=publication&Id=94> [žiūrėta 2014 04 30].

• *Vilniaus seminarijos knygos* išskirtiniai bruožai – išpūdinga apimtis, naudojamos keturios kalbos (lotynų, lenkų, rusų ir jidiš) ir unikalios kompozicijos – *Tom Szabasom* bei mišios rusų kalba. Šaltinio kalbų įvairovė – XIX a. I pusės Vilniaus miesto bažnytinės praktikos atspindys.

• Straipsnyje aptarti *Vilniaus seminarijos knygoje* randami Elsnerio ir Kurpińskiego kūriniai padėjo įgyvendinti dar vieną publikacijos tikslą – susisteminti Vilniaus archyvuose saugomus kompozitorių Józefo Elsnerio (1769–1854) ir Karolio Kurpińskiego (1785–1857) kūrinių rankraščius, apžvelgti juos ne tik seminarijos, bet ir Vilniaus bei Lietuvos bažnytinių kapelų repertuaro kontekste. Į klausimą, ar *Vilniaus seminarijos knygoje* šių kompozitorių pavardėmis pasirašyti kūriniai tikrai priklauso jų kūrybiniam palikimui, turėtų atsakyti tolimesni tyrimai.

• Pasak istorinių šaltinių, XVIII a. 6 deš. buvo sukurta atskira Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Šv. Jurgio provincija, kurios centru tapo Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčia. Galima prielaida, kad *Vilniaus seminarijos knyga* atspindi ne tik Vilniaus seminarijos, bet daug platesnio arealo ir laikmečio sakralinės muzikos repertuarą.

Priedas Nr. 1

Vilniaus seminarijos knygoje esančių mišių, requiem, mišparų (vakarinių liturginių valandų) ir himnų sąrašas²⁸

Mišios lotynų k.	Mišios lenkų k.	Mišios rusų k.
1. Mišios C-dur Nr. 1: 1.	1. Mišios G-dur Nr. 1: 77.	1. Mišios C-dur: 95.
2. Mišios F-dur Nr. 2: 8.	2. Mišios F-dur Nr. 2: 82.	
3. Mišios C-dur Nr. 3: 14.	3. M. Zebrowski. Mišios C-dur Nr. 3: 266.	
4. Mišios G-dur Nr. 4: 20.	4. K. Kurpiński. Mišios D-dur Nr. 4: 274.	
5. Mišios C-dur Nr. 5: 26.	5. Mišios B-dur Nr. 5: 255.	
6. Mišios G-dur Nr. 6: 32.	6. J. Elsner. Mišios G-dur Nr. 6: 245.	
7. Mišios C-dur Nr. 7: 48.		
8. Mišios F-dur Nr. 8: 63.		
9. Mišios C-dur Nr. 9: 69.		
10. Mišios C-dur Nr. 10: 86.		
11. Kalėdinių pamaldų mišios G-dur Nr. 11: 100.		
12. Pastoralinės mišios F-dur Nr. 12: 111.		
13. Mišios C-dur Nr. 13: 118.		
14. Mišios C-dur Nr. 14: 178.		
15. Pastoralinės mišios F-dur Nr. 15: 203.		
16. Mišios F-dur Nr. 16: 299.		

²⁸ Priede pateikiamos *Vilniaus seminarijos knygoje* esančios ciklinės kompozicijos ir himnai. Jei žinoma, nurodomas kūrinio autorius, žanras, tonacija, rankraštyje fiksuotas numeris ir knygos puslapis.

Requiem	Mišparai (Vakarinės)	Himnai
1. Requiem d-moll Nr. 1: 38.	1. Vakarinės F-dur: 158.	1. Himnas: 282.
2. Requiem C-dur Nr. 2: 44.	2. Vakarinės F-dur: 160.	2. Šventųjų garbinimo himnas (sakramentas): 284.
3. Requiem Es-dur Nr. 3: 59.	3. Vakarinės F-dur: 166.	3. F. Selesio. S. VaP himnas: 285.
4. Requiem G-dur Nr. 4: 295.	4. Vakarinės F-dur: 186.	4. S. VaP himnas iš B. V: Maria: 286.
5. Requiem C-dur Nr. 5: 233.	5. Vakarinės F-dur: 187.	5. S. VaP himnas nr. 1: 293.
	6. Vakarinės F-dur: 193.	6. S. VaP himnas nr. 2: 292.
	7. Vakarinės F-dur: 194.	7. S. VaP himnas nr. 3: 290.
	8. F. Selesio. Vakarinės F-dur: 197.	8. S. VaP himnas nr. 4: 291.
	9. Vakarinės F-dur: 201.	9. S. VaP himnas nr. 5: 289.
	10. VaP. Vakarinės F-dur: 303.	10. S. VaP himnas nr. 6: 287.
		11. S. VaP himnas nr. 9: 253.
		12. Himnas (lenkų k.): 244.
		13. M. Zebrowski. S. VaP himnas nr. 8: 264.

Priedas Nr. 2

J. Elsnerio ir K. Kurpińskiego kūrinių rankraščiai, priklausę bažnytinėms kapeloms, saugomi Vilniuje

J. Elsneris	K. Kurpińskis
1. Mišios d- moll (lotynų k.) XIX a. pr. Partija: C. Vilnius <i>LMAVB RS, VKF, f. 43-27205</i>	1. Mišios D-dur (lenkų k.) Partijos: C2, B. Vandenž. – 1828 m. Vilnius <i>LNMMB MS, 05/23610, 05/23681.</i>
2. Mišios G-dur (lenkų k.) Partijos: B, C2, b. Vandenž. – 1828 m. Vilnius <i>LNMMB MS, 05/23610, 05/23681</i>	2. Polonezas D-dur (lenkų k.) 1850 m. Sudėtis: 3 b. choras, solistas ir fort. Tekstas tituliname lape: „słowa ułożone przez A. Jasińskiego i ofiarowane od Ubogich W: J. Panu Dyonizemu Jakulowiczowi Członkowi Towarzystwa Dobroczynności Wilen. i Opiekunowi Ubogich 1850 roku“. Vilnius <i>VUB RS, f. 45-93.</i>
3. Mišios G-dur (lenkų k.) Partijos: C1, B, vl 1,2, fl 2, cl 1,2, cor 1,2, b. Vandenž. – 1837 m. Užbaliai <i>VUB RS, f. 45-153</i>	

J. Elsneris	K. Kurpińskis
4. Graduale, offertorium, benedictus (lotynų k.) XIX a. pr. Partijos: C, vl 1. Vilnius <i>LMAVB RS, VKF, f. 43-27204</i>	
5. Offertorium (lotynų k.) XIX a. pr. Partijos: SATB, vl 1,2, vla, cor, b. Vilnius <i>LMAVB RS, VKF, f. 43-27207</i>	
6. Simfonija C-dur Partijos: vl 1,2, a-vla, fl 2, cl 1,2, fg 1, clno, cor 1,2, timp. Vandenž. – 1815 m. Užbaliai <i>VUB RS, f. 45-112</i>	
7. Mišios C-dur [neišlikusios] 1850 m. katedros kapelos natų sąrašas. Vilnius <i>LMAVB RS, VKF, f. 43-19679.</i>	

Gauta 2014 06 20

Priimta 2014 08 09

Literatūra ir šaltiniai

1. Bakutytė, V. *Vilniaus miesto teatras: egzistencinių pokyčių keliu. 1785–1915*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011.
2. Budzinauskienė, L. Bažnytinės kapelos. *Bažnytinė muzika. Enciklopedinis žinynas* (sud. J. Vilimas). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011: 56–65.
3. Budzinauskienė, L. Lietuvos bažnytinių kapelų vadovų ir narių kūrybinė veikla (XVIII a. pabaiga – XIX a. I pusė). *Menotyra*. 2007. 14(1): 25–31.
4. Cantionalis trium vocum... *LNMMB MS*, 05/23658.
5. Cypess, R. The music of the synagogue celebrates both the diversity and unity of the Jewish people. http://www.myjewishlearning.com/culture/2/Music/Synagogue_and_Religious_Music/Synagogue_Music.shtml [žiūrėta 2014 05 23].
6. Janocha, M. *Missa in arte Polona: ikonografia mszy świętej w średniowiecznej i nowożytnej sztuce polskiej*. Wydawn. Krupski i S-ka, 1998.
7. Kiauleikytė, L. Apie XVIII–XIX a. sandūros muzikinį Lietuvos miestelėnų repertuarą. *Menotyra*. 2011. 18(3): 197–214.
8. Kosińska, M. Józef Antoni Franciszek Elsner. <http://culture.pl/en/artist/jozef-antoni-franciszek-elsner> [žiūrėta 2014 01 08].
9. Kosińska, M. Karol Kurpiński. <http://culture.pl/pl/tworca/karol-kurpinski> [žiūrėta 2014 02 13].
10. Marwiejuk, K. Ks. Język narodowy w liturgii. *Liturgia Sacra*. 2011. 17(1): 37–51.
11. Meldytė, L.; Janonienė, R. Vilniaus buvęs senosios regulos karmelitų vienuolynas ir Šv. Jurgio kankinio bažnyčia. *Lietuvos vienuolynai*. Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998. <http://vienuolynai.mch.mii.lt/V8-46/Vilkarmelitu.htm> [žiūrėta 2013 11 01].
12. Nowak-Romanowicz, A.; Morawski, J. Elsner Józef. *Grove music online*. http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/08750?q=Jozef+Elsner&search=quick&pos=1&_start=1#firsthit [žiūrėta 2013 11 08].
13. Sadie, S. Elsner Józef. *The Grove concise Dictionary of Music*. London: Macmillian Publishers, 1998: 252.

14. Sadie, S. Kurpiński Karol. *The Grove concise Dictionary of Music*. London: Macmillian Publishers, 1998: 439.
15. Samson, J. Kurpiński Karol. *Grove music online*. http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/15692?q=Karol+Kurpinski&search=quick&pos=1&_start=1#firsthit [žiūrėta 2013 11 08].
16. Summit, J. A. The Lord's Songs in a Strange Land. *Music and Identity in Contemporary Jewish Worship*. New York: Oxford university press, 2000.
17. Sutkowski, S. *The history of music in Poland: 1750–1830. The Classical Era*. Sutkowski Edition Warszaw, 2004.
18. Vilniaus katedros Muzikos komiteto posėdžių protokolų knyga. *LMAB RS, Vilniaus kapitulos fondas*. F. 43-19679.
19. Vilniaus Šv. Juozapo kunigų seminarija. *Senosios Vilniaus diecezinės kunigų seminarijos istorija*. <http://www.seminarija.lt/index.php?id=15> [žiūrėta 2013 11 01].
20. *Quattuor Libri Cantu figurali... LNMMB MS, 05/23610, 05/23681*.

Laima Budzinauskienė, Agnė Janušaitė

Following the footprints of a musical source of the 19th century: history, context and contents of Vilnius seminary's book

Summary

The object of this paper is the Vilnius seminary's manuscript sheet music books re-written in 1828. These are the books of vocal parts. In the first pages of the two surviving books – *Canto 2* and *Basso vocale* – it is written that there were four of them (*Canto 1* and *Tenore* have not been found up to now). Considering the specific of the creations, it is possible to assume that there was a fifth one, dedicated to the organ accompaniment and maybe a few more, dedicated to the instrumental ensemble.

Vilnius seminary's books were found in Vilnius, in St. George the Martyr Church. It is not clear in what conditions they were kept for almost 200 years, who and how much used them during this long period. In 2010 both books were restored in the Lithuanian National M. Mažvydas Library's Document Restoration and Conservation Centre: cleaned off the dust, collected through time scurf, mildew. Now the manuscript is kept in the library's archive.

Basso vocale was chosen for the analysis of the books. It has 309 pages marked using inks. The content of the Vilnius seminary's book consists of vocal-instrumental liturgical creations: masses, hymns, versicles, vespers and others. Most compositions are anonymous; found are only a few composer names: Martin Zebrowski, Francisco Selesio, Zygmunt, Rulewicz, Józef Elsner and Karol Kurpiński. It's clear that the authors (only with one exception) were local creators or composers of Polish origin.

Originality of the Vilnius seminary's book lies in the fact that it contains re-written compositions in four languages: Polish, Latin, Russian and Jewish. It is a direct reflection of multilingual and multicultural Vilnius of the first half of the 19th century.

At the end of the book there is a memorable account about a flood which destructed Vilnius in 1828, written in Polish. It is possible to assume that the whole book was dedicated to the memory of the horrible event and to the prayers for the future.

KEY WORDS: 19th century, Vilnius, sacral music, Vilnius seminary's books, Józef Elsner, Karol Kurpiński